

Перлін С.І., начальник Науково-дослідного експертно-криміналістичного центру при ГУМВС України в Харківській області;

Шевцов С.О., заступник начальника Науково-дослідного експертно-криміналістичного центру при ГУМВС України в Харківській області, кандидат педагогічних наук;

Тимошенко А.І., судовий експерт-психолог Науково-дослідного експертно-криміналістичного центру при ГУМВС України в Харківській області;

Матюшкова Т.П., доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент.

Експертна версія – задокументоване ініціативне інформування суб'єктів розслідування

На сучасному етапі розвитку криміналістики все більшої актуальності набувають пошуки інноваційних підходів до впровадження у практичну діяльність правоохоронних органів нових «продуктів» аналітичного характеру, способів систематизації та уніфікації широкого спектру науково-практичних рекомендацій, спроб розширення меж використання спеціальних знань, результатів розробки ефективних форм експертного супроводження кримінальних проваджень.

Експертну версію визначають як припущення про сутність і походження певних фактів і явищ, які мають значення для розслідування і судового розгляду.¹ Експертні версії здійснюють пізнавальну функцію у процесі розслідування, сприяють вирішенню як традиційних, так і евристичних задач.² Серед науковців, які внесли суттєвий вклад у розвиток експертних версій, слід відзначити А. І. Вінберга, Р. С. Белкіна, О. П. Коновалова, О. Р. Шляхова, Л. Є. Ароцкера, В. Ф. Орлову, В. О. Коновалову, ін.

¹ В. О. Коновалова. Познавательная функція експертной версії // в кн. Вибрані твори. – Х. : Апостіль, 2012. – 528 с. – С. 499.

² В. О. Коновалова. Познавательная функція експертной версії // в кн. Вибрані твори. – Х. : Апостіль, 2012. – 528 с. – С. 497-498.

Експертна версія висувається експертом, як правило, в ході експертного дослідження, що є практичною формою експертного забезпечення розслідування у кримінальному провадженні. Крім того експерт, як особа що володіє спеціальними знаннями, залучається до проведення огляду місця події та інших слідчих (розшукових) дій, що дає йому можливість не тільки проаналізувати наявну інформацію з різних аспектів, але й висловити слідчому, як керівнику слідчо-оперативної групи, свої припущення щодо злочинної події та окремих її обставин.

Таким чином у криміналістиці реалізуються основні форми використання спеціальних знань: *процесуальна* (провадження експертизи, участь спеціаліста у проведенні окремих слідчих (розшукових) дій) та *непроцесуальна* (перевірочні експрес-дослідження при проведенні огляду місця події, дослідження при перевірці за обліками кримінальної реєстрації, консультативно-довідкова діяльність обізнаних осіб) тощо.³ Зазначені форми використання спеціальних знань суттєво відрізняються за підставами, процедурою, результатами й значенням для розслідування.

Так, Наказ МВС України від 14.08.2012 р. № 700 «Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень» закріплює, що експерт-криміналіст має звертати увагу слідчого на фактичні дані, які мають значення для розслідування обставин кримінального правопорушення (підп. 2.9.4. п. 2), а також визначає активне використання наукових і технічних досягнень у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень одним з основних принципів взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ (підп. 1.3. п. 1). Згідно п. 4.14. Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень (у редакції наказу

³ Криміналістика : підруч. / [В.Д. Берназ, В.В. Бірюков, А.Ф. Волобуєв] ; – за заг. ред. А.Ф. Волобуєва ; МВС України, Хар. нац. ун-т внутр. справ. – Х. : ХНУВС, 2011. – 666 с. – С. 62-75.

Міністерства юстиції України від 26.12.2012 р. № 1950/5) експерт має право вирішувати певні питання у порядку експертної ініціативи.

Консультативно-довідкова діяльність обізнаних осіб може бути виражена в усній (при безпосередньому особистому спілкуванні слідчого з фахівцем) чи письмовій (при отриманні письмової відповіді на офіційний запит слідчого) формах. Із набуттям чинності Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 р. значно ускладнилось використання спеціальних знань у непроцесуальній письмовій формі. Акт, довідка чи висновок спеціаліста не мають закріплення ні за формою складання, ні за процедурою надання. Проте аналіз наукової літератури та слідчої практики переконливо свідчать про доцільність з'ясування думки фахівця стосовно ситуації, що склалася, фактичних даних, які мають значення для розслідування обставин кримінального правопорушення, наявних відомостей про подію злочину, осіб, причетних до його вчинення тощо. При цьому таке з'ясування думки спеціаліста має відбуватись не тільки у рамках огляду місця події чи призначення судової експертизи. Слідча практика свідчить про доцільність залучення відповідних спеціалістів й до вивчення та аналізу матеріалів кримінального провадження, яке може відбуватись поза межами конкретної експертизи. Зокрема, при розслідуванні тяжких, резонансних, нерозкритих злочинів.

Досягнення у сфері природних й технічних наук створюють синтез знань, які сприяють не тільки появі нових галузей, але й вдосконаленню традиційних. У цьому відношенні експерти інтегрують нові знання, адаптують їх до власних предметів дослідження.⁴ Вивчаючи різноманітні об'єкти, експерти використовують традиційні апробовані методи, а під час наукового пошуку можуть виявляти нові прийоми досліджень. Адже особливо гостро потреба висунення експертної версії виникає саме у ситуаціях, коли для вирішення окремих завдань не вистачає традиційних та устояних методик. Натомість обов'язковими стають науковий пошук рішень, що сприяють висуненню версій, визначають шляхи розумової

⁴ В.О. Коновалова. Тенденции развития судебной экспертизы: Теория і практика судової експертизи і криміналістики: Зб. наук. праць. – Х.: Право, 2008. – Вип. 8. – С. 99.

діяльності експерта, обрання конкретних методик дослідження або створення нових.⁵

Науково-практичний експеримент, який відбувається на базі Науково-дослідного експертно-криміналістичного центру (надалі – НДЕКЦ) ГУМВС України в Харківській області, наочно демонструє появу специфічної (змішаної) форми використання спеціальних знань та створення принципово нового підходу до експертного забезпечення досудового розслідування у кримінальному провадженні.

Так, фахівцями НДЕКЦ практикується експертне супроводження розслідування злочинів поза межами конкретної експертизи, що знаходить своє відображення в таких практичних заходах: аналізі матеріалів кримінального провадження групою досвідчених фахівців з криміналістики, судової експертизи, оперативно-розшукової діяльності, психології; формулюванні узагальнених припущень про подію злочину, окремі її обставини; моделюванні індивідуальних соціально-психологічних ознак особи злочинця; наданні слідчим рекомендацій щодо перспективних напрямків подальшого розслідування.

Фактично проведення науково-практичного експерименту на базі НДЕКЦ в Харківській області стало можливим завдяки експертній ініціативі працівників даного підрозділу та консолідації наукового експертного потенціалу. Будучи залученими до участі в оглядах місця вчинення вмісних убивств в умовах неочевидності, вбивств з обтяжуючими обставинами чи кримінальних правопорушень проти особи, що викликали суспільний резонанс, а також тих, що вчиняються серійно, експерти-криміналісти мають можливість аналізувати слідову інформацію, обстановку місця події, проводити попереднє дослідження вилучених під час огляду місця події матеріальних об'єктів, висувати припущення про основні обставини злочинної події, надавати пояснення або кваліфіковану консультацію щодо можливостей подальшого

⁵ В.О. Коновалова. Познавательная функция экспертной версии // в кн. Вибрані твори. – Х. : Апостіль, 2012. – 528 с. – С. 498.

експертного дослідження кожного об'єкта, переліку питань, які можливо вирішити.

Це сприяло розвиненню в експертів навичок утворення системи логічно побудованих ланцюжків умовиводів, які виконують інтегруючу функцію в отриманні з різних джерел даних стосовно криміналістичної характеристики злочину (правопорушення). В процесі набуття зазначених навичок у фахівців сформувався специфічний погляд на «формат» експертного інформування при розслідуванні окремих категорій кримінальних правопорушень. Таким чином виникла практична необхідність письмового закріплення комплексу криміналістично-значущих даних. Експерти по суті ініціювали документальне закріплення консультативно-пояснювального матеріалу.

Практична реалізація письмового закріплення комплексу криміналістично-значущих ознак злочинної події здійснюється у вигляді документу, який отримав назву *«Експертна версія»*. Його цільовою спрямованістю стало *документування експертного ініціативного інформування суб'єктів розслідування* про наступне: важливі деталі обставин злочинної події; припущення щодо окремих обставин події; особливості розслідування; ймовірну пошукову модель невстановленого злочинця.

На теперішній час висування експертних версій саме у такому форматі активно застосовується на практиці фахівцями НДЕКЦ в Харківській області в порядку експертної ініціативи по окремих кримінальних провадженнях. Однак, слід зазначити, що така робота проводиться паралельно з основним загальноприйнятим експертним супроводженням та не підміняє його.

Вибудовується «Експертна версія» у визначеній логічній послідовності, ґрунтується – на узагальнених результатах аналізу інформації, зібраної у кримінальному провадженні у різний час. Формування «Експертної версії» фахівцями НДЕКЦ при ГУМВС України в Харківській області здійснюється на підставі: 1) власної експертної ініціативи у разі появи обґрунтованого припущення щодо особи кримінального правопорушника чи(і) окремих елементів криміналістичної характеристики злочину; 2) письмового запиту

слідчого (керівника слідчого відділу) про необхідність залучення відповідних фахівців для аналізу матеріалів кримінального провадження.

У будь якій ситуації формування експертної версії відбувається фахівцями з певних галузей знань (психології, криміналістики, поліграфології, ін.), які знайомляться з матеріалами кримінального провадження, що знаходяться у слідчого. Решту дослідних дій фахівці проводять, використовуючи виготовлені копії, описи, нотатки, фотографії тощо. Це значно скорочує час розробки експертної версії, що сприяє оперативності одержання результатів та, безсумнівно, є однією з переваг застосування даної новітньої форми використання спеціальних знань.

Таким чином, підготовка експертної версії передбачає вивчення зовнішніх ознак об'єктів, подій, явищ, моделювання внутрішніх їх рис та механізму взаємодії, порівняння їх із загальновідомими серед спеціалістів фактами, формулювання припущень про основні елементи та обставини механізму злочинної події та надання рекомендацій слідчим щодо тактики і стратегії подальшого розслідування. Заключним етапом викладення комплексних даних щодо картини злочину стає формування ймовірної пошукової моделі невстановленого правопорушника, тобто створення психолого-криміналістичного портрету злочинця.

Робота групи експертів з підготовки експертної версії проявляється у наступних етапах:

1) підготовчому -

- вирішення питання про обсяги та межі матеріалу, необхідного для формування експертної версії;

- фактичне ознайомлення з окремими документами кримінального провадження (висновками судових експертиз, протоколами оглядів місця події, допитів потерпілого, свідків, протоколами інших слідчих (розшукових) дій, висновками експертних досліджень, різноманітними довідками та повідомленнями);

- копіювання окремих матеріалів, необхідних для подальшої роботи;

- обговорення зі слідчим (чи групою слідчих і оперативних працівників при розслідуванні злочину у складі слідчо-оперативної групи, групи слідчих тощо) основних слідчих і розшукових версій, напрямків розслідування на конкретний момент, проблемних питань тощо;

2) робочому –

- аналіз одержаної інформації та її структурування;
- обговорення проаналізованої інформації у складі групи фахівців, залучених до розробки експертної версії;
- за необхідності – звернення до відповідних фахівців, у тому числі, у галузі поліграфології, екстрасенсорики, ін.;
- моделювання та прогнозування основних елементів механізму злочину;
- складання психолого-криміналістичного портрету злочинця;
- попереднє визначення рекомендацій щодо особливостей подальшого розслідування, основних тактичних завдань, доцільних слідчих (розшукових) діях, у тому числі, негласних, ін.;

3) завершальному –

- доповідь та обговорення результатів дослідно-аналітичної роботи із керівником НДЕКЦ;
- остаточне визначення рекомендацій щодо подальшого розслідування;
- остаточне формування й документування експертної версії;
- письмове оформлення експертної версії й направлення її до слідчого підрозділу.

Експертна версія (версії), як ймовірні судження, тлумачення, точка зору групи працівників експертних підрозділів, стає основним змістом *задокументованого ініціативного експертного інформування*. Завданням такого письмового оформлення експертної версії слід вважати інформування суб'єктів розслідування про значущі (з точки зору спеціалістів) фактичні обставини кримінального правопорушення та особистості злочинця.

Слід також зазначити, що в *основу* аналітичної роботи над експертними версіями, які висуваються в межах ініціативного інформування, покладаються певні фактичні дані:

1) Отримані з різних джерел дані щодо кримінального правопорушення. Вони можуть знаходитись в судових доказах, матеріалах оперативно-розшукової діяльності, матеріалах службових перевірок, заявах громадян, повідомленнях преси, інших джерелах.

2) Висновки проведених експертних досліджень, що дає змогу будувати припущення, ґрунтуючись на результатах конкретних експертиз.

3) Відомості, що є результатом наукових досліджень і узагальнень, які безпосередньо не відносяться до конкретного кримінального провадження. Це положення природних, технічних й інших наук (криміналістики, судової медицини, психології, біології, фізики, хімії й ін.), які є науково закріпленими. Також такими відомостями можуть стати і дані експериментальних пропозицій і досліджень, які ще не знайшли свого належним чином апробованого застосування у слідчій і судовій практиці.

4) Відомості, почерпнуті з життєвого й професійного досвіду фахівця, узагальнень експертної практики й типових ситуацій, котрі потребують експертного розв'язання. Тобто досвід експертної діяльності конкретних фахівців, залучених до формування експертної версії, комплекс їхніх знань у певній галузі тощо.

Результати розумової діяльності експертів, відображені (зосереджені) у їх судженнях, ствердженнях, думках, точках зору відображають особливості мислення конкретних обізнаних осіб, глибину їхніх спеціальних знань, індивідуальну позицію окремих фахівців з дискусійних питань тощо.

На думку авторів даного дослідження, сформовані спеціалістами припущення, прогнози, моделі та рекомендації, пояснення та консультації сприяють повноті і всебічності розслідування. При цьому слід зазначити, що припущення спеціалістів щодо основних елементів механізму злочину мають

орієнтуючий характер, а визначені на їх підставі завдання, які сприяють подальшому ефективному розслідуванню – *рекомендаційний*.

Результати практичної діяльності працівників Експертної служби МВС України свідчать, що «Експертні версії» як задокументовані експертні ініціативні інформування нерідко стають визначальними при виборі напрямку розслідування у кримінальному провадженні, обумовлюють успішність дій слідчого та працівників оперативних підрозділів, спрямованих на встановлення осіб, причетних до вчинення кримінальних правопорушень, доведення їхньої причетності, встановлення очевидців, інших епізодів злочинної діяльності тощо. Зазначене стало ще одним аргументом щодо доцільності документального оформлення експертних версій.

Література:

1. В.О. Коновалова. Познавательная функція експертної версії // в кн. Вибрані твори. – Х. : Апостіль, 2012. – 528 с. – С. 497-502.
2. Криміналістика : підруч. / [В.Д. Берназ, В.В. Бірюков, А.Ф. Волобуєв] ;– за заг. ред. А.Ф. Волобуєва ; МВС України, Хар. нац. ун-т внутр. справ. – Х. : ХНУВС, 2011. – 666 с.
3. В.О. Коновалова. Тенденции развития судебной экспертизы: Теорія і практика судової експертизи і криміналістики: Зб. наук. праць. – Х.: Право, 2008. – Вип. 8. – С. 99-102.